

K SOCIÁLNÍM OTÁZKÁM A MEZÍM PROFESIONALIZACE ARMÁDY

S pokrokem odzbrojovacích jednání a příprav kolektivní bezpečnosti, zvláště po zhroutilí socialismu, se posouvá obsah a význam sociální prospěšnosti vojenského profesionalismu k preventivní odstrašovací a protikonfliktní funkci ozbrojených sil.

Hledáme-li podobu základního budoucího obrazu vojenského profesionalismu my v zemích střední a východní Evropy, má to dobrý důvod. Potřebujeme si ujasnit jakými směry máme jít a jak daleko k nim máme, jaké překážky musíme překonat.

Odpověď na otázku, které sociologické a sociálně psychologické problémy a verze profesionalizace jsou v naší armádě po r. 1989 dominantní, souvisí především s:

- politickou i ekonomickou transformaci společnosti k pluralitní demokracii a tržní ekonomice,
- vývojem bezpečnostní situace ve střední Evropě,
- politickou, vojenskou a sociální rekonstrukcí Československé armády,
- stavem lidského potenciálu armády zděděného po komunistické armádě,
- úrovni legitimacy armády, vojenského povolání a civilně vojenskými vztahy v Československu,
- povahou a úrovní náborových zdrojů profesionalizace.

Jako zesilující, či komplikující působí do armády ještě faktory, např. vliv bezpečnostní situace ve světě a takové události, jako byla válka v Perském zálivu, úloha armády v Jugoslávii, v Sovětském svazu v současné době, nebo působení hromadných sdělovacích prostředků vůči armádě, dále i pokusy o uplatnění svého vlivu některých politických stran v armádě aj.

Profesionalizace jako demokratizační záležitost

Výrok francouzského vojenského teoretika profesionalizace plukovníka Baudryho na Konferenci o strategii obrany v červnu 1991 v Praze, že o profesionalizaci armády rozhodnou politici, vojáci však ji už předtím musí připravit, i kdyby ji politici nechtěli, protože k profesionalizaci stejně nakonec dojde, považují za nutné pro ČSFR upravit.

V ČSFR totiž o profesionalizaci armády rozhodli krátce po listopadové revoluci 1989 demonstrující lidé, politici toto rozhodnutí vyhlásili z řecnických tribun (např. prezident V. Havel ve Federálním shromáždění a jinde). Tedy dříve než armádní velení zahájilo přípravy na profesionalizaci, bylo politicky nekompromisně rozhodnuto.

Před prvními svobodnými volbami v květnu 1990 převládal požadavek na urychlenou profesionalizaci armády snad ve všech programech politických stran.

Je zřejmé, že přestavba armády na malou profesionální armádu se stala organickou součástí požadavků na demokratickou přeměnu společnosti. Profesionalizace armády byla považována za prvořadé politikum, za atribut demokratické společnosti. Vynesení profesionalizace armády jako politického programového hesla bylo způsobeno několika specifickými posttotalitními reakcemi obyvatelstva na armádu. Byla to především nedůvěra k armádě jako k instituci. Zachovala sice k revoluci neutralitu a stala se k nové vládě národního porozumění loajální, avšak jinak, až na propuštění zkorumpovaných generálů (50 %) a několika desítek vysokých důstojníků, zůstávala svým složením armádou s 86 % členů KSČ mezi vojáky z povolání.

Silným činitelem byli revoluční studenti, kteří si vynutili zrušení vojenských kateder na vysokých školách a vyjadřovali rezolutně svoji nechuť sloužit v armádě s komunistickými veliteli. Ti promítali požadavek na profesionalizaci do výměny důstojníků.

Svůj vliv zde uplatnily i politické strany v předvolební kampani, jež se nesla v duchu soutěže, která strana je víc pro demokracii a proti komunismu. Armáda byla v tom prvním pololetí po revoluci stále ještě považována za představitele tzv. "staré struktury" a byla ostře kritizována v parlamentě, ve sdělovacích prostředcích a na mítincích za zdržování demokratických změn, brzdění příprav vojenské doktríny a profesionalizace.

Radikalizace politického hodnocení armády vedla k netrpělivým nárokům na tempo profesionalizace a k nerespektování složitosti vojensko-technických a ekonomických podmínek. Došlo k izolaci armády, za níž se postavilo vedle prezidenta V. Havla, premiéra vlády, jen málo politiků. Ani hlavní síla revoluce Občanské fórum si za této situace nedovolilo dát na svou kandidátku vojáka z povolání, udělala to pouze komunistická a lidová strana. Do parlamentu byli tak zvoleni 2 vojáci z povolání - za komunistickou stranu, což důvěru v armádu nijak nezvýšilo.

Kritici nedocenili, že v armádě byla poměrně rychle provedena mnohá humanizační opatření na zajištění občanských práv vojáků, že vznikla nezávislá sdružení, organizace vojáků z povolání, vojáků základní služby a odborová organizace občanských zaměstnanců v armádě. Vojáci v činné službě měli podle novely branného zákona přerušeno členství a činnost v politických stranách i hnutích. Generální štáb intenzivně připravoval podklady pro novou vojenskou doktrínu, byly zahájeny přípravy reorganizace armády. Je pozoruhodné, že právě přípravy profesionalizace vážně zaostaly a dostaly se jen do stadia obecných úvah.

Extrémní politizace přechodu armády k profesionalizaci se dočasně zmírila a přípravy profesionalizace se začaly dostávat na věcnější základ, po nástupu civilního ministra obrany, představitele Občanského fóra Luboše Dobrovského, se do rozštěpení Občanského fóra, tedy zhruba na půl roku, dostalo armádě větší politické podpory. Přijetím obranné vojenské doktríny v parlamentě, která založila pojetí vojenského a sociálního přebudování armády, uskutečněním personálních opatření v armádě, z níž v roce 1990 bylo propuštěno 9000 vojáků z povolání a bylo reaktivováno více než 1000 důstojníků z řad perzekvovaných po roce 1968, i zkrácením vojenského rozpočtu na 26,5 miliard Kčs, tj. o 22 % během 2 let, vznikly podmínky pro realističtější přístup k profesionalizaci. Armádní velení si mohlo dovolit odmítnout už zcela oficiálně požadavek okamžité profesionalizace a vypracovalo program, který předpokládá postupný přechod k vysoce profesionální armádě rozložený na 15 let, zvýšení podílu vojáků

z povolání z dnešních 33 % na 43 % v roce 1993, 60 % v roce 1997 a zhruba 75 % k roku 2005.

V posledních měsících znovu zesílily politické útoky proti armádnímu velení a z funkcí bylo odvoláno několik dalších generálů. Politická scéna v Československu se polarizuje na pravici a levici. Předpokládám však, že důvěra obyvatel k armádě, která vykazovala v květnu 1990 jen 43 % a v říjnu 1990 již 54 % pozitivních hlasů ve výzkumu veřejného mínění, odráží určitý přesun ze stranickopolitického ke státní politickému hodnocení armády. Podle některých známek soudím, že armáda začne být více posuzována spíše jako ochránce svrchovanosti a demokracie, než jako hrozba. Otevřenou však zůstává otázka, co v tomto směru přinese krystalizace politických sil v předvolební kampani v roce 1992.

Středoevropská bezpečnost a profesionalizace

Československé úvahy o profesionalizaci armády jsou silně podmíněny možnostmi obrany státní svrchovanosti v geopolitických podmínkách střední Evropy. Závisí na tom cíle a členění, rozmístění a výzbroj armády, zejména profil profesionálních vojáků.

Zvláštní postavení postkomunistických zemí střední Evropy, ČSFR, Polska i Maďarska spočívá v tom, že leží v prostoru vojensky významných strategických směrů Východ-Západ. V současné době se ve střední Evropě protínají vztahy demokratické kultury západu a směsice pozůstatků imperiálního sovětského komunismu s demokratickou nadějí. Střední Evropa po počáteční euforii ze snadného přechodu k systému evropské bezpečnosti se ocitá v jakémsi "bezpečnostním vakuu" a bezpečnostní schizofrenii. Po rozpadu Varšavské smlouvy ji NATO nepřijímá, aby nevyprovokovalo zhoršení vojenskopolitických vztahů se SSSR. ČSFR jako středoevropská země tradičně vždy doplácela na jednostrannou orientaci na některého ze silných sousedů. Nyní se nemůže integrovat vojensky s žádným, ani se svými druhy ve společném osudu s Polskem a Maďarskem. Jako, podle I. Yannakakise, druhá Evropa blížící se k západní první, bedlivě sleduje, jaká potenciální nebezpečí ji mohou ohrozit z výbušné balkánské třetí Evropy, či z nedokončeného dramatu čtvrté Evropy v SSSR.

Pro bezpečnostní orientaci ČSFR z toho vyplývá vojenská doktrína obrany na všechny směry, obrát od útočné koncepce vůči západoevropským zemím k obranné dostatečnosti, udržení územní celistvosti a svrchovanosti demokratického státu. Znamená to hluboký zásah do funkcí a struktury Československé armády. Jako útočná armáda prvního sledu Varšavské koalice byla předimenzována, co do velikosti - podílem vojáků na počet obyvatel 1,27 % vysoce přesahovala podíly armád v sousedních zemích (Rakousko 0,66 %, SR N 0,83, Maďarsko 0,83 %, Polsko 0,85 %). Prvním opatřením je tedy snížení armády o jednu třetinu, tzn. o více než 60 000 mužů, čímž podíl vojáků na počtu obyvatel klesne na 0,88 %. Dalším opatřením je změna útočné struktury armády na obrannou. Třetí skupinu opatření tvoří redислоkace armády ze západní části země rovnoměrně po celém území, což představuje značný pohyb vojáků z povolání a vojenské techniky během 2 let. Tyto změny vyvolávají nutnost reorganizace celé armády, změny stupňů a způsobu řízení apod.

V této souvislosti působí tlak středoevropské bezpečnostní situace k urychlení profesionalizace a nutnosti vytvořit vysoce mobilní profesionální jednotky k odražení protivníka na prostoru enormně dlouhých hranic země - 3527 km. Souvisí s tím i další stimul k zahájení profesionalizace, kterým je nutnost převést několik tisíc technicky náročnějších funkcí vojáků základní služby na jakýsi nejnižší stupeň profesionálních vojáků na dobu 3 až 5 let. Tato tzv.

malá profesionalizace souvisí s připravovaným zkrácením vojenské základní služby na 1 rok, tedy na dobu, v níž není rentabilní cvičit technické specialisty.

Současně však opatření, jež podniká ČSFR v důsledku změněné bezpečnostní situace ve střední Evropě, zvláště přemístění vojsk, jsou značně nákladná a ubírají finanční prostředky, jichž se nedostává na urychlení tempa profesionalizace. Současné přemístění a přechod na profesionální armádu by také z důvodů pracovních kapacit byly pro štáby těžko zvládnutelné. Přemísťování je spojeno s náročnými sociálními problémy, s přesunem rodin, pozdržením vojenských kariér mnoha důstojníků a často i s radikálními změnami funkčního zařazení. Zdá se riskantní křížit sociální problémy přemísťování se sociálními problémy, které v našich podmínkách vyvolá přechod k profesionalizaci.

Souběh sociální a vojenské modernizace armády

Profesionalizace armády je v Československu spojena se dvěma základními procesy, bez nichž je neuskutečnitelná. S demokratizací armády ve vztahu ke společnosti i ve vnitřním vojenském životě a s vojenskostrategickou, operační a vojenskotechnickou rekonstrukcí, zahrnující přetvoření z útočné skladby i vybavení armády na obrannou a celkovou modernizaci. Jde tedy o souběh mnoha podstatných přeměn armády. Proto jsem definoval profesionalizaci jako sociální a vojenskou modernizaci armády.

Rozsah této změny si uvědomíme, podíváme-li se na stav armády, kterou demokratický stát zdědil od totalitního režimu.

1. Byla to armáda, která se z původního demokratického základu, který trval 24 let, změnila za 41 let totalitního komunistického státu v armádu odcizenou od vlastní svrchovanosti. Byla to složitá změna a neprobíhala jako černobílý proces. Na jejím počátku byla euforie vlastnictví po získané svobodě, se kterou vstupovali mladí lidé do armády. Brzy však byla podvedena a přetvářena z demokratické instituce podle sovětského vzoru na stranickou armádu. Obyvatelstvo stále více tuto armádu chápalo jako nikoli vlastní, ale cizí instituci, cizí ve dvojnásobném smyslu - že byla podřízena totalitní stranické moci a že přestala být československá a disponovali s ní především sovětské představitelé Varšavské smlouvy. V důsledku toho ztratila tato armáda svou historickou kontinuitu a její velitelský sbor vědomí historické souvislosti své země.

2. Byla to armáda, která za poslední čtyři desítky let ztratila dvakrát svou elitu a do velké míry svůj mozkový potenciál. Po nástupu komunistické strany k moci v únoru 1948 byli z armády vyhnáni velitelé, kteří bojovali na západní frontě za 2. světové války, na jejich místa přišli laici získaní stranickým nábojem. Měli jen z 5 % vysokoškolské vzdělání, z 19 % střední a ze 75 % základní vzdělání. Přitom jich 72 % nemělo vůbec žádné vojenské vzdělání. Armáda se postupně stala doménou komunistické strany. Zatímco před jejím nástupem k moci bylo v r. 1947 mezi důstojníky 25 % komunistů, v roce 1954 tento počet vzrostl na 62 %. Lze říci, že trvalo zhruba 15 let, než si tato zlaicizovaná armáda vytvořila svůj kvalifikovaný kádř velitelů. Podruhé došlo k masové decimaci vojenské elity po sovětské okupaci Československa v srpnu 1968. Z armády bylo pro svou angažovanost v demokratické reformě propuštěno více než 6000 vojáků z povolání. Tento kvalifikační deficit vyplnila tato armáda husákovského období pouze ve vojenskotechnických oblastech, ve všeobecně vědní, zejména v společenskovědní přípravě hluboce zaostala za vývojem armád v demokratickém světě.

3. Byla to armáda, která se stala hluboce nedemokratickou, která potlačila jakékoli občanské vědomí vojáků a přijala postfeudální koncept sovětského autoritativního velení. Je třeba poznamenat, že v Československu, jako v zemi s demokratickými tradicemi, nebylo snadné tento striktně centralistický byrokratismus prosadit a často musela totalitní moc použít spíše korupčních metod, aby překonala přirozený sklon Čechů a Slováků k demokratickému chování. Tímto způsobem se stala korupce převládající formou kontaktů a podmínek kariér, rozložila morálně celou společnost i armádu.

4. Nejvážnějším problémem této zděděné armády po reálném socialismu posledních 21 let je povaha myšlení, citění a stereotypy chování jejích příslušníků. Představuje největší bariéru sociální transformace armády a do jisté doby bude blokovat vztah k vojenské profesi a profesionální jednání.

Většinu důstojnického sboru Československé armády tvoří lidé vyškolení a formovaní převážně v atmosféře neostalinského režimu. Mají zjednodušené společenské myšlení, založené na zvlgarizované směsi marxistických schémat a cynického socialistického pragmatismu. Podstatným znakem je jednodimenzionálnost nepřijímající žádný otevřený systém, hlídání množství tabu a předsudků, jimiž bylo obestřeno, a v politice i armádě dominantní orientace na vyhraněného nepřítele. Pro mnohé je velmi těžké pochopit, že je možné nemít určitého konkrétního nepřítele, hledají proto jeho náhradu. Deformace zasáhla silně jejich sociální emoce, vztah k vlasti, k národní kultuře a k národním tradicím, vto i vojenským. Byli naučeni místo samostatné odpovědnosti spoléhat na rozhodování stranických výborů a nadřízených. Není téměř otázka, kterou by si nemuseli nechat schválit vyššími autoritami. V jejich chování převažuje čekání na instrukce doplňované tzv. "nouzovým chováním", které je orientováno na eliminaci postihu a které ospravedlňuje porušování těch norem, jejichž dodržování nadřízení nebo společnost nevynucuje. Tak vlastně tyto vykonavatelé příkazů nalézají prostor, jak porušovat kázeň a morální hodnoty.

Chci zdůraznit, že v období normalizační armády vznikly také některé pozitivní nebo ambivalentní rysy myšlení a chování důstojnického sboru, jež mohou vytvářet usnadňující předpoklady pro přechod k profesionalizaci. Je to poměrně vysoká schopnost sebeovládání, která v této době byla podmínkou přežití, zvýšení schopnosti improvizace v obtížných situacích, jež je považována za tradiční rys české a v jiné formě i slovenské národní povahy. Je možné sem zařadit i dosti vysoký smysl pro přesnost a administrativní dovednost. Setkáváme se i s projevem reakce na autoritářský sklon části velitelů v podobě docenění neformálních autorit a snaze zdůrazňovat lidské dimenze vojenského chování. Cenný rys, který se vyvinul v době otevřených i skrytých represivních tlaků, je dosti vyvinutý sklon k soudržnosti v důstojnických kolektivech. Má zatím převážně defenzivní charakter, avšak mohl by být převeden do aktivnější polohy. Bez významu pro chování profesionálních vojáků není ani praxe v čínorodém zvládnutí a kompenzaci frustrujících situací, kterou si vojáci z povolání osvojili v uzavřeném systému bývalé armády.

Překonat tyto omezenosti dosavadní armády bylo jedním z hlavních cílů demokratizace a do jisté míry i vojenské modernizace armády.

V demokratizaci armády bylo nejdůležitějším problémem zařadit ji organicky do soustavy institucí demokratického státu. Vyžadovalo to a dosud vyžaduje měnit téměř vše:

● od stranického zpolitštění armády, která byla podřízená komunistické straně, k státní politickému zařazení armády a vytvoření systému společenské kontroly armády; o

významnosti tohoto problému svědčí skutečnost, že náš parlament rozhodl v prvním pololetí 1991 ustavit funkci generálního inspektora armády jako orgánu parlamentní kontroly armády;

- přeměnit armádu z vazalské armády Sovětského svazu, která neměla nikdy vlastní koncepci, na armádu svrchovaného státu s vlastní vojenskou doktrínou; to se stalo,

- převést autokratický a administrativně odlišný systém řízení armády na manažerský sociální a vojenskotechnický systém řízení s účastí podřízených; dosud nevyřešeným problémem je setrvačně působící autokratické pojetí nedílné velitelské pravomoci a potlačení vědomých a znalostních prvků vojenské kázně; teprve v této době se přistupuje k modernizaci a humanizaci vojenských řádů, aby byly v souladu s občanskými právy vojáků,

- humanizovat sociální vztahy a podmínky života vojáků a zabezpečit jejich sociální jistoty; v tomto směru přetrvává napětí mezi vojáky z povolání a vojáky základní služby, potlačování lidské důstojnosti, šikanování a péče o sociální i kulturní podmínky života vojáků,

- snad nejpodstatnějším a nejobtížnějším problémem demokratizace je převést vojáky bývalé komunistické armády, zvyklé být vykonavateli příkazů, kteří na všechno potřebují instrukce a rozkazy, na samostatné, kulturně rozvinuté, aktivní občany.

Demokratizační proces se rozvíjí postupně a bude zřejmě v mnoha směrech záviset i na výchově a přípravě vojenských profesionálů.

Zatímco tvorba vojenskoodborné a organizační infrastruktury profesionalizace armády v Československu, jak jsem naznačil, je podmíněna požadavky nové vojenskobezpečnostní orientace, její rozsah a tempo limitovány především nízkým rozpočtem pro armádu státu s devastovaným hospodářstvím, jsou předpoklady lidského potenciálu profesionalizace determinovány ještě dalšími faktory. Mezi ně patří zejména činitelé, jež tvoří složky lidského potenciálu, které bychom mohli vymezit: zdravotním stavem a fyzickou odolností, poznatkovou úroveň a specifickými dovednostmi, občanskou a vojenskou hodnotovou orientací, úrovní osobnostní integrace a regulace, schopností sociální komunikace a participace, schopností kreativity a adaptační improvizace. Celkově rozumím lidským potenciálem profesionalizace stupeň predispozic žádoucí části populace vykonávat efektivně vojenské povolání. Předmětem našeho zvláštního zájmu je v tomto období posoudit výchozí stav lidského potenciálu, určit rozsah a intenzitu napětí mezi jeho hodnotami, předpokládanými požadavky výkonu vojenské profese, určit možnost kultivace i stimulace lidského potenciálu profesionalizace a jeho složek.

Z poznatků o celkovém stavu lidského potenciálu československé populace, ke kterým dospěl v posledních pěti letech před listopadovou revolucí 1989 tým externích pracovníků vedený M. Potůčkem, jehož členem byl také autor této studie, možno usoudit na některé důležité problémy lidského potenciálu profesionalizace. Také poznatky o kádru armády za jeden a půl roku po revoluci získané řadou dílčích výzkumů, zejména našeho Vojenského ústavu sociálních výzkumů, a zúčastněným pozorováním v procesu přetváření armády, upozorňují na některé problémy, jejichž řešení dostane zřejmě prioritu.

V prvé řadě je to tragický zdravotní stav, fyzická odolnost československé populace, způsobený hlavně ekologicky nejkodlivějším prostředím v Evropě (snad i na světě), enormně závažnými existenčními stresy a deformovaným způsobem života. Podle střední délky života mužů 66,8 roku se Československo zařazuje mezi 4 země s nejhorším zdravotním stavem v Evropě. Např. úmrtnost mužů ve věkové skupině 25 až 44 let od r. 1960 do r. 1980 vzrostla

o 41,3 %, zatímco ve Švýcarsku klesla o 31,6 %. Výběrová základna nových adeptů profesionální armády se tak z tohoto hlediska silně zužuje. I v samotné armádě bude zřejmě nutné obrátit celé pojetí péče o zdraví a zvyšování fyzické kondice z dosavadní koncentrované podpory vrcholového sportu na rozvoj "fit" programů pro všechny vojáky z povolání.

Poznatková a dovednostní vybavenost vojáků z povolání je vzhledem k potřebám skutečného vojenského profesionalismu ambivalentní. Podle řady ukazatelů se lze domnívat, že nabyli dosti vysoké úrovně vojenskotechnických poznatků s určitým deficitem informací o špičkové vojenské technice, čemuž odpovídá i výuková základna vysokých vojenských škol. V oblasti vojenského umění, organizace, řízení bojové činnosti je nutné zvážit nakolik vcelku dobrá znalost útočné činnosti podle sovětských strategických plánů saturuje znalosti a řízení obrany. Dostí chybí moderní vybavenost manažersko-inženýrského typu.

Nejslabším místem jsou poznatky a dovednosti vojáků z povolání v oblasti sociálních věd i vedení lidí. V dosavadní přípravě je pocíťován nedostatek osvojení a aplikace moderních věd, sociologie, psychologie, informatiky, dokonce i tradičních věd - historie, práva a všeobecné kulturní orientace a znalosti cizích jazyků.

Proto zřejmě současně s přípravou nové generace mladých vojenských profesionálů bude aktuální v průběhu 5 až 8 let uskutečnit "dokvalifikaci" a zčásti rekvalifikaci celého důstojnického sboru.

Je to v Československé armádě proveditelné možná i v kratším čase, protože jeho školící základna je široká. Vzhledem k podprůměrným počtům absolventů civilních vysokých škol se bude moci armáda jen v malé míře spolehnout na nábor v těchto školách a bude muset po přechodnou dobu udržet jistou míru soběstačnosti přípravy odborníků i civilního typu, jako např. lékařů.

I v ostatních složkách lidského potenciálu profesionalizace můžeme podle dosavadních informací rozeznat ambivalentní předpoklady. Např. v hodnotové orientaci sdílí vojáci z povolání spolu s obyvatelstvem rozpaky a jistou bezradnost z nabytých občanských svobod, obavy ze sociálních nejistot a posunutá etická měřítká. Za určitý klad je možné považovat ve vztahu k hodnotám vojenského povolání odklon od komunisticko stranického k státně politickému pojetí, jež signalizuje výzkum volebních preferencí v květnu t.r., kde 41 % vojáků z povolání nedalo preferenci žádné politické straně a komunistické straně jen 13 %, zatímco před rokem bylo rozhodnuto volit komunistickou stranu 41 %.

Společným problémem osobnostní integrace, schopnosti sociální komunikace, participace i kreativních schopností, adaptační improvizace současného důstojnického sboru je vytvoření občanského základu vojenského povolání. V tomto směru nejsou položeny ani všechny legislativní základy - chybí např. schválení zákona o armádě a služebních poměrech vojáků, nejsou vydány nové služební řády sladěné s právy a povinnostmi občana demokratického státu apod. Přesto se domnívám, že jistá úroveň kulturních předpokladů, tendence k čínnosti a vysoká stabilita československé populace současně s historicky vytvořenou, někdy až překvapující schopností realistické improvizace, umožní relativně rychlé doplnění těchto dispozic i v důstojnickém sboru.

Neklidné společenské zázemí profesionalizace

Civilně vojenské vztahy v Československu mají přes všechny podobnosti s bývalými socialistickými zeměmi jednu výraznou specifikou. Armáda a její profesionální příslušníci jsou

neobyčejně prostoupení civilními vlivy. Jde o historicky vzniklý jev, který se zapsal do genetického kódu vztahu obyvatelstva k armádě a je tak silný, že ovlivnil i její příslušníky. V centru stojí otázky společenské legitimacy armády. Veřejnost s rozpaky vyslovuje důvěru armádě, o níž stále ještě není zcela přesvědčena, že je její vlastní armádou. Za 4 poslední století jí patřila jen 21 let mezi 1. a 2. světovou válkou. Důvěra k armádě sice postupně roste, jak dosvědčují výzkumy veřejného mínění (v květnu 1990 - 40 % soudí, že armáda má důvěru, v říjnu 1990 - 53 %, avšak vážnost vojáků z povolání je nevelká - 60 % dotázaných si jich neváží. Odráží to také prestiž vojáků z povolání, která dosáhla ve výzkumu prestiže povolání mrazivého skóre - z 50 posuzovaných povolání se umístil major armády na 43. místě. To nesporně zpětně působí na sebevědomí důstojnického sboru, z nichž se podle výzkumu veřejného mínění domnívá dokonce více - 95 %, že si jich lidé neváží, než jak tomu je.

Tím si lze do jisté míry vysvětlit onu hyperpolitizaci požadavku na rychlou profesionalizaci armády s důstojníky demokratického smýšlení.

S tím také zřejmě souvisí řada protestních akcí proti provozu na vojenských letištích z ekologických důvodů, téměř periodicky se opakující tlak na výměnu dalších generálů a důstojníků ve velitelských i náčelnických funkcích na ministerstvu obrany a vyšších stupních velení.

Pozitivním jevem však zůstává, že veřejnost nalézá do budoucna vztah k armádě, která se bude profesionalizovat. Většina dotázaných československých občanů se v březnu 1991 vyslovila pro profesionalizaci armády, přitom nejmladší z nich jsou pro úplnou profesionalizaci.

Vážnou otázkou spojenou s konstituováním institucí demokratického řádu se stabilizováním a zkulturněním politické scény v Československu je vybudování systému legislativní a státoprávní garance vojenského profesionalismu. Dosud chybí schválení zhruba 10 zákonů ve Federálním shromáždění, jež si vyžádá v přetíženém parlamentu projednávajícím kolem 200 zákonů ročně, nejméně 2 až 3 roky. V souvislosti s přestavbou státoprávního uspořádání federace vzniknou také nové orgány společenské kontroly armády a její koordinace s jinými institucemi. Bez těchto vazeb by nebylo možné zajistit podporu profesionalizaci armády. Otazník visí např. nad dosavadní koordinační institucí Radou obrany státu, která má zastupitelský a nikoli expertně fundovaný charakter.

Specifickým problémem je ekonomické zázemí profesionalizace, zejména při značně redukovaném rozpočtu na obranu. Na ministerstvu obrany byl vytvořen ekonomický úsek se správou komerční činnosti vedený náměstkem ministra obrany. Bude muset vybudovat v rodící se tržní ekonomice síť vazeb a inspirovat vznik ekonomických stimulů, které by učinily pro podnikatele součinnost s armádou ekonomicky efektivní. Očekáváme, že v době intenzivního přechodu k profesionalizaci armády - zhruba za 3 až 5 let - se otevře mnoho možností přitažlivých zaměstnání pro mladé lidi v terciární a kvartérní sféře. Předpokládá se, že po období dočasné nezaměstnanosti dojde vzhledem k vysokým podílům průmyslu na československém hospodářství k nedostatku kvalifikovaných pracovních sil. Vznikne silné konkurenční prostředí pro nábor nových adeptů vojenského povolání. Předpoklad, že se zdroje náboru rozšíří v řadách nezaměstnaných, bude platit jenom velmi dočasně a bude jej možné využít jen v počáteční fázi profesionalizace. Armáda bude muset proto položit zvláštní důraz na svou náborovou politiku, která bude muset možná s plným využitím sociologických a ekonomických výzkumů přijít na trh pracovních sil se svou nabídkou jako jedna z prvních.

Nejméně průhlednou oblastí společenského zázemí profesionalizace armády je vztah politických stran k armádě a jejich snahy získat po případném volebním vítězství toto důležité odvětví. Ač všechny politické strany s profesionalizací armády souhlasí, liší se názory na tempo a stupeň profesionalizace. Některé politické strany si budují celou informační síť pro brannou politiku a vytvářejí bezpečnostní komise. Nevíme dosud, co z názorů politických stran na profesionalizaci armády je vážně míněný program a co je populistické předvolební heslo. Některé politické strany se nepřímo prostřednictvím zájmových organizací vojáků z povolání, např. Svobodné legie, Asociácie slovenských vojakov a Štefánikovy legie snaží ovlivňovat vývoj armády. Zdá se být prozíravým zákaz členství i činnosti v politických stranách a hnutích pro vojáky v činné službě. Otevírá i jako dočasné opatření možnost vytvořit předpoklady pro vytvoření občanského nestrannického profilu vojáka z povolání, reprezentujícího výhradně politiku státu.

